Ernst Peterson

Ühe härja elulugu

Tallinnas, 1920
Eestimaa Kooliõp. Wast. Abiandm. Seltsi (K./Ü. „Kool")
kirjastus.

Ernst Peterson

Paised

Juhtumised ja jutustused Eesti elust

„Sinu pisaraid ma näen,
Sinu muret kuulen ma:
Eestimaa, su ööd, su walu,
Neist sul tahan rääkida!“

Nr. 1. Ühe härja elulugu

Teine trükk

Tallinnas
Eestimaa Kooliõp. Wast. Abiandm. Seltsi (t/ü „Kool“)
kirjastus.

A. Kümmeli (end. G. Kalla) trükk Tallinnas.

Ühe härja elulugu.

„Pikkisilmi ootab loom jumala-
laste au ilmumist," ütleb Paulus.

„Härja elulugu? Taga paremaks! Nüüd ei ole neil muust kirjutada? — See asi on enam kui inetu! Rumalatest loomadest kirjutawad nad! — Nii kaugele alla on kirjanikkude maitsed langenud!"

Nõnda arwab ehk naaber, wõib olla ka mõni muu, kui ta selle raamatu pihku wõtab.

Palun wabandada! Ma pole kirjanik.

Mõlgub mul meeles aga ammust ühe härja elulugu. Ta näib wäga igapäewane olewat ja sellepärast ma temast just kirjutan: kirjanikud otsiwad iseäralisi lugusid, et nendega lugejaid huwitada.

Hakkan kohe peale, et aus lugeja rutem lõpule saaks ja mõnda paremat peale wõiks lugeda. Tutwustan teda siis oma jutu kangelasega.

Kirjukannu Eewa, keda meienurga keeles lihtsalt „Iba" kutsuti, oli tema Uue-mõisa herra käest toonud. —

Noh, kohe tuleb eksitus sisse: kuidas wõis Iba herra käest härja tuua? Meie herra niisuguse asjaga tegemist ei teinud!

Härjad, wasikad, — niisugune tõprakraam jäägu teiste hooleks!

Meie herra elas wäljamaal, siis wahel Riias, Peterburis, kõige rohkem aga Tartus. Tema oli rikas, wäga rikas herra. Räägiti, et tema Riias, alles poissmehena kord õige heas tujus uulitsal raha pillanud ja teinekord terwe linna woorimehed enesele palkanud ning kõik sakjad jalgsi lasknud käia.

Nüüd, kui ta enesele rikka proua oli wõtnud, ja pere ka juba suuremaks kaswanud, — nüüd elas ta Tartus. Ta armastas oma lastele head haridust anda ja seda wõis üksnes Tartust saada, kus tarku mehi niisama palju, kui külakoolis koolipoissa.

Peale selle oli meie Uue-mõisa herra hea herra. Kuidas ta talupoegi armastas! Igakord, kui koju tuli, pidas ta peo oma walla rahwale. Selleks waliti enamasti jaanipäew. Siis kutsuti wald kokku, anti peremeestele priiõlut ja süüa, lasti mängi teha ja tantsu lüüa et kas küll saab! — Niisugune ta oli.

Mõni noorem peremehepoeg, kes oli linnas juba katsu saanud „Riia õlut“, mida ta oma keeles „waltlessjeniks“ kutsus, ütles mõisaõlle päris soga olewat ja hapumao ka juures tundwat, aga seda

ei pandud tähele. — Peaasi, et õlu aga prii oli.

„Kas head herrad siis meid wasikateks peawad, et nad hapu õlut annawad?“ hurjutas teine, wanem mees, „pane ikki tähele, mis sa räägid. Saawad herrad kuulda, et nende toitu laidad, siis oota, et nad weel jaaniõhtu teewad.“

Meie wanemad talumehed olid harjutatud herradele ikka „nemad“ rääkima. Seda oli õnnis proua teoorjuse ajal talurahwale õpetanud. Juhtus siis mõni herra kohta küsima: „Kas „tema“ ka kauaks ära jääb?“ — parandas ikka wanaproua: „Ui, kullakene, ütle ikki: kes nemad ka kauaks ära jääwad, ikki nemad, ega nemad talupoeg ei olewad!“

Sealt jäigi meierahwale see teoorjuseaegne paljuse kolmandama isiku pruukimine wanema meeste ja naiste suhu herraste isikutähendamise kohta järele, — ja seda juhtud praegugi weel kuulma.

Alati ei tarwitata seda „nemad“ ka just mitte, küll aga niisugusel korral, kui herrad seda tse juhtuwad kuulma. Kuid nooremad on häbemataks läinud ja julgewad herraste eneste kuuldes „tema“ rääkida, mis enam, kui inetu on, sest: „ega nemad kellegi talupoeg ei olewad“. —

„Mis sest,“ puhusid nooremad wanematele wastu, „kas meil tema jaaniõhtut waja, meie mõistame oma kodu küll hapu õlut juua ja nalja teha!“

„Ütle ikki n e m a d!" hirwitas teine, noorem, kõrwalt, kes ka juba uuestasjast rikutud näis olewat.

„Sinu nali, mis on sinu nali, mis nalja sina mõistad?" küsis wanem kõrwalt.

Ja päris õige, mis oli talupojanali meie mõisa-nalja kõrwalt?

Mõisas roniti masti otsa, mis searaswaga libedaks oli määritud; mõisas käidi mööda palki, mis weeres ja mille alla lina nelja posti külge oli kinnitatud, et kukkuja haiget ei saaks, (lina ise oli aga *jahu täis nii et langeja, kui mõlder* ülesse tõusis); mõisas peksti üksteist (niisamasuguse weerewa palgi seljas) kõlka kottidega, aga palgi alla oli tahma riputatud; mõisas lasti lapsi kotis jooksta, et hästi palju kukkumist näha saada; mõisas püüti wiltuwälja pealt puu otsas rippuwat kringlit suuga, käed selja taha seotud, — ja juhtus mõni ninali maha kukkuma ja haiget saama, siis naereti, et kas küll saab: nali on enam kui pisukene pauk; mõisas püüti suuga jahu-roka pütist 20-kopikulisi, mida helde herra ise pütti „paniwad" ja püti hästi weega täis „käskisid" panna, et püüdjal ka tööd oleks pütipõhjast õnnetukatid leida!

Niisugused olid jaaniõhtu naljad, mida herra laskis toime panna — rahwa rõõmuks! Ta ise ütles: „Nad istuwad seal kodus ja hakkawad haisma; las' nad tuulutawad endid natukene!"

Mõisasaksad olid niisugustel kordadel ise ka kõik wäljas, olgu nad herrased ehk prouased. Proua küll ei tahtnud lapsi wälja laska. „Siis tulewad need talumemmed mu laste juurde ja kiidawad ja waatawad neid, aga mul on nõnda hirm: nad on mustad ja ropud!“

„Ah, lapsed saawad nalja näha, kuidas talupoisid jooksewad. Las' nad tulla!“ wastas herra.

„Aga maarahwal on ju palju nahahaigusi, ja kirikuherra proua rääkis weel eila, et talwel lastel kurguhaigus on olnud. Ma kardan neid wanamoora!“ puikles ikka weel proua.

Herra naeris. Wist tegi see talle nalja, et proua maarahwal üksi nahahaigusi arwas olewat! Kes teab! Ju siis herra enam teadis kui proua, et mehele järele andis ja lapsed jaanitulele laskis minna.

Peale pidude andmise armastas herra talurahwale weel uutseltsi wõi Saksamaatõugu wasikaid kewadel jagada, s. o. tema ise küll ei annud, waid lubas walitsejat talurahwale neid müüa, kui tahawad: rubla päew.

Esiotsa ei tahtnud peremehed wasikaid. „Kallid!“ arwasid mitmed, „ja surewad kätte ära! Näha ikka, et on peenemat tõugu!“ Siiski hakati neist pärastpoole enam lugu pidama, kui mõnel korda läks wasikat ülesse kaswatada ja kui laadal endise 50 eest 70 ja 80 rubla saadi.

Sellel põhjusel tõi ka Kirjukannu Ibg mõisa hopmanni käest omale härg-wasika, et sarnaste eest rohkem saab, ja pani talle Punu nimeks, — oli ju teine tõmmukaspunane.

Waewalt oli Eewa Punuga lauda ukse ette jõudnud, kui peremees Jaan ka sinna ruttas uut-seltsi wasikat waatama. „Ena sõgedat," rääkis Jaan passihäälega, sest niisugune oli ta hääl, „sihukesamane nagu teisedgi meietõugu loomad, ma arwasin teisel kuus jalga all olewat!" Eewa pidi wastama, aga Punu waatas uue peremehe otsa ja laskis õrna lapselikku häält kuulda. „Waata, ikka waata," arwas peremees Jaan, „mõistab niisama möögida nagu meie taluwasikad!"

„Wäetikesel kõht tühi!" wastas Eewa kaastundlikult, „mõtle ikka, tükk teed juba käidud!" Wanamehe poole pöördes rääkis ta: „Aita nöörid lahti wõtta, wiime wäetima lauta!" Ta hääl läks ikka pehmemaks, just nagu wahel emal lapse wastu, kui ta „mis sul pisukesel wäetimal wiga on?" asemel küsib: „mijddu pijdukedel wäetimal wijga on." Jaani pahameel oli ka Eewa wastu kadunud. Nobedasti awitas ta nööra päästa, ja wasikat oma tugewasse sülle tõstes ütles ta: „Noh, saame näha, mis tõugu sakslane sa siis ka oled?" ja wiis ta juba enne selle tarwis tehtud sõime.

Wasikas ajas enese sõimes jaluli, tuigerdas ühe külje pealt teise peale, katsus pead ülesse

tõsta, aga et kael alles nõrk oli, laskis selle jälle norgu ja ammus haledalt, mille järele küljeli pikali õlgede peale maha wajus. Teised loomad wastasid pisukese hüüu peale; see tõstis pea püsti ja hüüdis uuesti. Kui jälle wastust sai, lõi ta „saps, saps!" sabaga rõõmu pärast wastu õlga; ta polnud ju wõõraste seas, — ja möögis weel korra — aga rõõmsamalt, mille peale ka teised sõbralikult wastasid.

Sõna lausumata olid perenaist peremeest seda pealt waatanud. Jaan hakkas wasikaga nagu ära leppima: oli ju teine päris ilus, suur loom. „Ja siis kuus rubla andsid ikka ära?" küsis wiimaks Jaan.

„Jaah!" oli Eewa kindel, aga ka tore wastus. Ta wõis uhke olla, et tema laudas mõisa saksamaa-tõugu wasikas oli.

„Aga kui wett läheb wedama?"

„Jumalaristike olgu minu ja mu wasika juures! Kas sa peast ära oled!" tõreles Eewa. „Mina toon ikka looma enestele kasuks, aga sina mõtled kurja. Häbene ikka!" —

Jaan sai Eewa ägeduse läbi jälle uskmata pessimisti waate.

„Jah, hea oleks ikka hea olewat," wastas ta, „oleks meie oma koha peal. Rendi koht, mis sa teed ära..." neis sõnus oli enam kurbtust kui rõõmu.

„Ja sa näed ju ära, et meie sedawiisi kuidagi oma renti ära ei jõua maksta. Wiie aasta eest, kui mina siia tulin, oli mul 300 rubla raha isa pärandust. Paljuks on nüüd weel alles?“

Ehk Eewa küll teadis, et kõigest 180 rubla alles oli, küsis ta seda siisgi Jaanilt, nagu kinnituseks, et niimoodi elu enam edasi ei lähe, waid waesus majja tuleb.

„Kuule, Iba,“ wastas Jaan, „aga mis siis; kui herra jälle renti juurde tõstab, kui ta näeb, et Kirjukannu Jaanil nii ilusad loomad on? Minu isa oli 60 rublaga selle koha peal peremees oma poole eluaja. Siis maksis ta 75, siis 100 rubla. Mina hakkasin ka sajaga peale ja nüüd pean oma 80 igal sügisel ja igal kewadel mõisa wiima!“ — Ja nagu järele mõteldes rääkis ta taja nagu wasikale, mis sõimes pikutas: „Nüüd maksa iga wakamaa pealt oma rubla ära... Seal on sul weel wallamaksud, kirikumaksud, koolimaksud, oma tarwitus; iga riidehilp, iga silk su tonnis maksab kallist raha; Jumal teab, kui kõrgeks weel kõik kee asi ei aeta!“

„Jaaa!“ hüüdis pisukene Punu Jaani juttu kinnitades.

„Kuule, Iba, anna ometi Punule süüa!“

„Kuhu sa hingega lähed?“ rääkis Eewa.

Ta läks kottu kappa tooma, et lehma lüpsa ja wasikale juua anda. Jaan hakkas hobust lahti wõtma ja latrisse panema. Hobust talitades tõusis

talle endine ja praegune elu silme ette. Ta tundis enese nagu metsas olewat, kust wõimata oli wälja pääseda.

Jaan oli ainus poeg. Isa oli Kirjukannu koha saanud oma isalt, kes ta põlisest jumalametsast ülesse oli wõtnud. Wanaisa ei maksnud kellegile kopikatgi, püüdis metslinda ja wiis wahel mõisa. — Ja sellest oli küllalt.

Seal lasti wanaisa priiks, nagu räägitakse, aga tõe poolest hakkas Kirjukannul nüüd alles orjapõli peale. Enne olid nad priid olnud. Umbes esimestes aastates pärast priikssaamist laskis herra kõik uuekohamehed, — nõnda nimetati neid, kes metsadesse uute maade peale olid asunud, — mõisa kutsuda ja rääkis: „Teie maad on metsades ja wäga wesised; on tarwis kraawid wõtta, et wesi maha jookseb; ka on mets karjakäimiseks wäga halb; ka sinna on tarwis kraawid wõtta. Kas teie tahate wõtta, ise enese kasuks? Mõis awitab teid." Nõnda oli wanaisa herra sõnade järel rääkinud ja edasi seletanud: „Talupojad olid wäga nõus. Mõis palkas hulga saarlasi ja hiidlasi, — ja kraawikaewamine algas. Talumehed tegid aga üksi kesaaegadel ja wahel hilja sügistel, kui kuiw aeg oli. Wiimaks, aasta 10 järele, olid metsal kraawid sees. Selle järele algas kraawipuhastamine, mis tükkhaawal metsatalude kätte jagati. Jälle aasta kümne järele rääkis mõis, kui kõik juba kraawikaewamisega harjunud olid: „Igal aastal ei

ole tarwis metsakraawa puhustada, waid selle asemel tulewad talupojad mõisa kesakraawa puhastama. Aegamööda läksgi see töö mõisapõllu kraawipuhastamiseks ja -kaewamiseks."

Wanaisa oli juba ammu surnud, kui Jaani isa, wana Kirjukannu Mihkli ajal kraawikaewamine raha peale aeti. See pidi olema ju suur kergitus töö asemel. Oli aga sõepoolest esimine rent koha pealt. Seal tuli korraga maamõõtja. Mõisamaa lahutati waldadest, mis enne kõik üks oli olnud, ja talud aeti „kruntidesse", nagu maamõõtja seda armastas nimetada. Jaani isa rääkis alati:

„Küll meie naersime: Miks need wahed aetakse! Kas see kriips kahe maa wahel nüüd inimest kinni peab? Ega ta aed ei ole! — Aga midagi! Maad aeti ikka taludesse, — maamõõtja wõis teha, mis tahtis! Üteldi — kuninga käsk!"

„Kõige naljakam oli aga see," tulid Jaanile isa sõnad meelde, „kui kroonuwallad ära kärbiti. Taari wald oli kroonu oma ja käis wanasti Uuemõisa alla. See polnud maamõõtjal meele järele! Pool Taari walda aeti Uuemõisa külge! Kuninga käsk!

„Eks ela weel mitmed wanad mehed, kes endist piiri mäletawad," mõtles Jaan, „aga mis sa teed ära!"

Siis algas Jaani oma lapse-põline mälestus: isa pidi uue koha „krundi" eest renti maksma — 60 rubla panku ehk — mine kohast wälja! Peale

selle ütelduð, et nemad mõisataluð olla, kellel walla-maksu ei ole, ei teesið teha, ei postimoona, ei midagi.

„Sellega hakkas orjus pihta! — Ja nüüð maksa 3 korða 60 rubla sama tüki eest!“ Jaani meel läks üsna kurwaks. Mis wõis uus renði kontrahitegemine tuua? Wist 200 täis? Ja kui kaugele?! —

Ta ajas enese sirgeks ja sügaw ohk tungis ta rinnust.

Selle aja sees oli Eewa tarest lüpsikuga tagasi jõuðnuð.

„Kuule, Jaan, tule õige siia, waata ikka, mis wasikas teeb,“ hüüðis ta meest.

Mees ruttas pikil sammel sinna.

„Waata ikka,“ rõõmustas naine, „waata ikka, ajanuð juba püsti, waata ikka, missuguse konðiga! Küll sellest aga sirgats tuleb. Küll sa näeð, meie saame poole renðiraha sellest maksetuð, siis hakkamegi loomi piðama. Jaan, eks?“

Jaan oli käe üle sõime ääre ajanuð wasika poole, kes peremehe kätt hakkas püüðma. Jaan laskis parema käe pika sõrme rusikast wälja, et wasikas selle omale suhu saaks. Warsti oli ka Punul sõrm suus ja lutsutas. „Too ruttu piima, tahab sõrme otsast ära wenitaða!“

Eewa oli warsti kapaga kohal ja üle sõime ääre küürutaðes anti Punule esimine roog Kirju-kannul.

Wasikas pistis pea põhja. Et aga joomisega harjumata oli, tõmbas ta pea warsti wälja ja raputas keelega nina sõrmeid tänu täheks puhastades.

„Rikkus wasika oma sõrmeimetamisega ära!“ pahandas perenaine, pani sõrme ise wasikale suhu ja nõnda teise pead allapoole meelitades õpetas wasika jooma.

Rõõmsa meelega waatasid peremeest perenaist oma uut kaswandikku, kes isuga sooja piima neelas.

* *
*

Õhtul oli Kirjukannu perekond kõik koos. Ja paljuks neid siis oli? Palju wõib enesele peremees peret pidada, kellel pisukene koht ja suur rent?

Seal nad istusid kõik söögi laua ääres: Peremees Jaan, tema Iba, ristinimega Eewa, ja wanapoolne peremehe pool-tädi Kadri, wana Mihkli poolõde. Päewal oli Kadri weskel jahwatusel käinud: wõeti ju uus kasu-laps „Punu“ koju, kellele wõimalikult ruttu perenaise rehnungi järele jahurokka pidi andma: olla kergem tallitada, kui wasikas rokka saab! — Ja peale selle terwe pere korraga toidetud: saawad inimesed ja saab loom!..

Praegu elbitigi uutsejahudest halli rokka, — piimatilk oli kasin, sai ju Punu wiimase omale, — nõnda läks rokk ilma walgustuseta alla. Selle kõrwale hammustati leiba ja silku südame tahen-

duseks, muidu oleks paljas rokk wäga wesine olnud wõtta.

„Ja siis wiskasid sa ikka wasika eest kuus rubla ära?“ oli ka Kadri imestaw küsimine, kui ta kuulis, et Eewa tõesti kuus rubla wasika eest annud. „Kas tal hõbedast jalad all on, wõeh?“

Eewa nägu läks kurwaks ja ohates ütles ta uut silku pikast puuwaagnast wõttes ja leiwa tüki peale pannes:

„Pole tal küll hõbedat ega kulda, aga mis sa teed ära? Mitte poolt kopikut ei jäetud alla!

„Kas sa siis pidid niisuguse wõtma? Ega's mõne kroonukäsk pole?“ pahandas Kadri.

„Mis ta nüüd kroonukäsk on?“ õiendas perenaine, „aga kuidas sa edasi saad? Meie jääme wiimaks pankrotti! Kiidawad teised neid uutseltsi wasikaid ja saawad suurt raha. Eks katsub ka! Näeh, minu isa kaswatas hobuseid, sai ikka midagi, aga meie — mitte kedagi! Näed ise, missugune põld on: ei kraawi sees, ei kedagi! Wesi wõtab orased, rukis lustjaid ja kasteheina täis, — ei saa enam omaga wälja!“...

„Aga kas sa tead ka, kui palju niisugune sakslane sul piima nahka paneb?“ wastas Kadri kibeda näoga. „Näeh, juba täna rokk must nagu seasööm: kõik wasika nahas! Mina küsisin täna Oja Tooma käest, — tema oli ka weskel, — tema kaswatab neid, ütles: „Nemad ju sihukesed põrguliised: jääb kord söön wõi joom halwemaks, —

käid seljas, köht lahti ja waata, et surema ei hakka!" Wõi pole tema neid matnud?! Need reod ju maiad! Wõi sina omast paremat saad? Waat, wii warsti ree peal rappa!"...

Sarnast juttu ei kannatanud Eewa.

„Kohe olete teie wana Jaaniga minu ninas kinni," seletas Eewa ka juba paha meelega. „Teen mina midagi, siis ikka kohe sant. Aga, kes teie kohta on ülewal pidanud kui mina! Kus minu 180 rubla? Ma olin rikas tüdruk, kui Jaan mu wõttis! Ma oleks, kes teab, missuguse mehe saanud, nüüd näe nälga ja lõhu nagu ori, just kui neeger!"

„Sina — neeger!" wingus Kadri, „no, mis siis mina olen? Sina ka kedagi! Sina wedeled kodu, aga mina, ole alati latsis! Kes mul kopikut on annud? Saa sõimata weel peale, ja kelle käest? — Wa Rebase Iba käest..."

„Mis Rebase Iba, kes on Rebase Iba?" päris Eewa sätendawail silmil. „Rebase" oli tema isa sõimunimi punase pea ja habeme pärast. Ka Eewal enesel oli natukene punaks juus. „Sina wana konts, niisugune narakas!"...

„No noh!" hurjutas peremees, kes südame ja loomu poolest wa pikaldane inimene oli. „Täna ikka täna! — Mis sõimanine see on? Kas mõista ilusasti olla?" — See pidi tema keeles tähendama: „Pidage suud!"

Sõimamise nimetamine ajas Kadri harja päris punaseks.

„Oled päris wana Rebane ise, päris mustlase tulekahju!..“ sähwas Kadri.

Nüüd kargas ka Eewa süda täis. Ta äigas Kadrit lüüa, aga et Jaan käe wahele pani ja kaks riidlewat naist ära lahutas, pistis ta nutma:

„Nõnda käidakse minuga ümber,“ nuttis ta, „oma mees laseb sõimata!“

Küll noomis Jaan: „Näeh, näeh, mis see nüüd olga!“ aga naised olid wihased ja jäid täna selleks.

Eewa läks toast tahakambri ja hulus seal; Kadri jäi tuppa ja põrnitses.

Peremees Jaan istus lõuka otsale, pani piibu suhu ja waewalt nähtawalt mahorkawingu suust puhudes andis oma mõtetele woli.

„Niisuguse wana tühja wasika pärast pean mina riidu kuulma? Katsu minu asja! Homme päew“... Ta ei teadnud ise, mis selle sõnaga pidi tähendama. Ta meel läks õige pahaseks. „Tühi toob tüli majasse! Oleksin ma rikas, kas siis oleks ka wasika pärast riidu mindud?“ Ta sai aru, et Eewal ja Kadril mõlemil õigus oli: üks tahtis kohta aidata, teine koha wara hoida. Ja ohates puges ta lawale, mis ahju kõrwale seina äärde oli tehtud: kaks pulka seina sees, wälimised otsad teiwaste küljes, mis üht otsa pidi laes, teisega sawipõrandas seisid, pulkade peal lauad, laudadel õled, pea all õlepadja, — ja Jaani ase

oli walmis. Siin armastas Jaan magada, kui ta tööst wäsinud oli. Suuremalt jaolt magas ta küll tagakambris, seal, kus Eewa, musta ja lutikarikkas puuwoodis, mis ka niisama õlgi täis oli ja mille sisu igas kuus uuendati — aga täna oli tal jälle isu lawal pikutada. See lawa oli küll endisel ajal palgaliste jaoks tehtud, aga nüüd polnud Jaanil jõudu aastasulast pidada: ta ajas ise oma jõuga läbi, wahel suwel karjapoissi appi wõttes. Siin pikali asemel wastu musta toalage wahtides, mis pisut halli-kirju näitas olewat (sai ta kuue aasta eest, Jaani pulmaks, lubjatordiga üle lapitud, et wähe ilusam, kirjum oleks), siin oli Jaanil hea praegu pikutada ja tuba waadelda. Jah, kirju oli tuba weel pisut, kui hoolega waatasid, aga suuremalt jaolt wõttis ta omale jälle selle ilusa süsimusta pigiläike, mis suitsutoa palkidel harilikult omane on.

Peerg ahju rinnas pisut punaselt wirwendades andis toale tõsise ja haleda näo. Tagaseinas asus suur keresega ahi, nagu mõni sõjapatarei; see andis toale küll sooja, nõudis aga selle eest hästi puid. Jaan toetas jalad wastu ahju, tallaalused läksid pikalt soojaks. Ta tõmbas jalad wähe tagasi ja pööris küljeli. Ta ees paistis eessein uksega ja eeskojaga. — Peatsi pool oli toasein, kust uks rehealla läks, kus praegu lambad ulu all olid; teisest küljeseinast läks uks kambrisse. Nõnda oli elutuba igast neljast küljest muu ulualustega täi-

betud: eespool eeskoda, taga — ladu, kõrwal — kammer ja rehealune. Niisugune talutuba oli Jaanil. Ilma akendeta suur tuba, just nagu loomalaut; ainult wahe seisis selles, et siin suur ahi oli ja keset tuba laud söögijätistega ning ahju rinnal peerg wilkumas! Toa tühjus ja must waikus tekitasid Jaanile samasuguseid mõtteid.

„Kaua ma orjan? Mis on minu rõõm, mis on minu lõbu? — Kõik pime ja must nagu see tuba. Ja kellele ma orjan? Ennast? — Paljalt, et kõht täis on. — Ja mida täis? — Jahurokka ja silku!"

„Ptüi!" sülitas ta üle lawa ääre.

„Ela nagu härg! Tee tööd, et kõht waewalt täis, ja wea ja wea päewast päewa, aastast aastasse just kui künnihärg!.. Ja sa oled wana!.."

Oh kui kergeks läks ta meel! Ta silme ees seisis: Ta oli wana, hall mees; köhis sama lawa peal; ta ees oli ta oma Iba ja weel keegi noorem mees, ja ta suri ära! Oh kui kerge! Ta pööris enese selili. Ta oli noor: käis karjas, weised magasid lagedal aasal, ise seliti sealsamas! — Oh, kui hea oli taewasse waadata ja taewa serwas läikiwaid õhukesi pilwi näha nagu walgeid tallekesi! — Oh, kui hea! — Ja jälle asus ta silme ette midagi muud: — Ta oli noormees, oli praegu isaga heinamaal. Ohtu... Hulk heinu koos. Kuhi walmis... Wäsinud, puru wäsinud!.. Oh, kui hea! Mis hea tundmine! Ja jälle nägi ta, kuidas

ta oma Eewaga, Ibaga, pulmas tantsis. Ta oli küll Ibale alles wööras, polnud Ibaga weel hästi rääkidagi saanud, sest ema oli talle naise wõtnud, ütelnud: „Jaan, wõta naine, ma jään wanaks!"

„Kelle?" naernud Jaan. —

„Kas sul kedagi hinge peal pole?"

„Pole!"

„Tõesti?"

„Päris tõesti!"

„Noh, ega sul siis selle wastu pole, kui ma sulle hundisselja Iba koju toon?"

„Ah Rebase Iba?" oli Jaan küsinud.

„Jah!"

„Ei ole!" oli Jaani ükskõikne wastus.

Siis tulid kosjad, kuhu Jaani weeti ja ühte ja teist teha kästi; siis laulatus, kuhu teda niisama weeti, ja siis pulmad, kus ta Ibaga tantsis, mitte ei tantsinud, hüppas, hullupööra hüppas... Ja kui hea see oli! Oh kui hea, just niisama hea, nagu ta jaanipäewa õhtul mõisas joobnud kord olnud, kui ta siis kodu magades näinud enese herra olewat, tõllas sõitwat: kutsar pukil, ja hulk preilisid ja prouasid teineteinepool kõrwal, ja omal suur wiinapudel ühes ja suur suhkrutükk teises käes, ja saia kõik tõld täis, ja kõik niisugused ilusad ja kollased!.. Oh, kui hea!

Ta tahtis (ta nägi praegu seda), tahtis hammustada, aga keegi jooksis järel: ilus puhas mees, puhas maniski kaelas, lakk-saapad ja klants-kin-

dad käes ja kisendas: „Härg, Punu, Punu!.. kuhu sa wiid mu wara!..“ Jaan waatas ennast ja nägi, et ta härg oli, aga pisukene, just kui see Punust-wasikas seal aias, laudas... Ja see puhas mees ajas teda taga, tõmbas tema tõllast, pani maha ja langes peale, esiti jalgade, siis põlwede, siis kõhu peale... Ikka kaugemale langes ta... Jaan aimas, et see luupainaja oli... Ta püüdis kisendada, et lahti saada... Pealelangeja ütles aga: „Ütle, et sa Punu oled, siis pääsed!..“ Jaani süda sai täis; ta ei tahtnud Punu olla... Aga luupainaja wajus ikka edasi: juba oli rinna peal, juba kõri peal, juba suu peal, juba nina peal, juba silmade peal... ja surus nõnda kõwasti silmamuna peale, et Jaan, nagu see ikka ja alati silmi pitsitades paistab (mida igaüks järele wõib katsuda), mitte üht luupainajat, waid kaht, kolme ja nõnda edasi nägi: nende walged kurgualused paistsid kaugel nagu pääsukesed, kui need kõrges lendlewad... Ja Jaan tundis surewat! Surmahirmus hakkas ta ennast ometi Punuks sõimama: „Punu! Punu!“ hüüdis ta, aga see oli nii kole, nii inetu ja nii hirmus raske.

Korraga torkas keegi teda küljest ja hüüdis: „Jaan, Jaan, ae! Mis sul wiga on? Mis sa röögid?“

„Oh, oh, oh, hooo!“ läks Jaani hääl lahti.

„Mis sa Punust karjud?“ küsis Eewa, kartlikult Jaani lawa ees seistes. „Mis sul wiga?“

„Luupainaja naru käis kallal!"

„Mis sa „Punust" kisendasid?"

„Mind kästi nõnda karjuda!"

„Oh Jumal, Jumal," ohkas Kadri nurgas kanakongi otsas magades. „Külap wist Alttoa wanaema käib kallal! Wana wiha: Jaan ei wõtnud ju tema tütretütart Madlit!"

„Ma arwasin, et sa surema hakkad," ütles Eewa — „tule, lähme kambri magama."

Eewal oli pisukene suitsulamp käes, peerg kustus ammu.

Jaan läks Eewaga magama.

„Pagana Punu!"

Aga Punu magas rahulikult juba puhaste õlgede peal ega wõinud unesgi arwata, mis lugu majas tema pärast oli olnud ja missugust rumalat luupainajat peremees tema pärast oli pidanud kannatama.

* *
*

Punu magas alles rahulikult hommiku-und, kui keegi teda ülesse hakkas ajama. Nagu lastel kõigil hommikuti ikka raske uni, nõnda oli ka Punukesel: kuidagi moodi ei saanud ta silmi lahti.

„No, tõuse, tõuse!" hüüdis keegi, millest aga Punu kõige wähematgi aru ei saanud. Ei tea, kuidas pidigi ta nõnda palju keelt mõistma: waewalt nädalapäewad wana!

„No tõuse, tõuse!" hüüti jälle; ja kui ta silmi ikka weel lahti ei saanud, tundis ta, et keegi teda kõrwust weab.

„Pime, näeh — säh wõta, rumal, joom wastu!" —

Perenaine Eewa oli hommikust tulnud loomi talitama ja pisukesele wasikale ka juua andma.

„Wõi sinu pärast pidin ma tapelda, sõimata saama? No, no, pista ikka, rumal, nina sisse!" seletas Eewa wasikale, kes, ei tea kas gukartusest, perenaise wastu wõi et keegi teda kõrwust wedas, ülesse oli tõusnud ja saba sorgu ajades ringutas.

„Just kui inimene," arwas Eewa, „tõuseb ülesse ja ringutab! Küll sellest tark loom saab!" Ja iseäraline armastus tõusis tal loomakese wastu. Ta silitas wasika pead, kui see raputades jõi, pead pütipõhja surus ja puristas; ta kõdistas teda tasa kõri alt ja häälikut „n" õige pehmelt ja weniwalt wälja rääkides kõneles ta: „Punukene, punukene, joo, ikka, joo; kaswa suureks härjaks, õige, õige suureks! Punukene, pisi punukene!"

Punukene oli perenaise sõrme suhu saanud ja hakkas seda lutsutama!

„Oh sa pisukene wäetikene!" kõneles Eewa armastuses, „näe teda. Kahju ema järel pisukesel, imeb paljast sõrme! Oh sa wäetikene!" Ja Eewal oleks warsti pisarat wõinud näha. Nii haledaks, täis armastust looma wastu, läks ta süda, kui ta peremehe hääle selja taga kuulis:

„Sa enam mõistagi mujal olla kui wasika juures!“

Jaan oli tulnud hobust ette panema, et metsa minna puid tooma.

„Mis sa teed ära,“ wastas Eewa, „ta just kui inimese laps.“

Jaan oli wasika sõime juurde tulnud. Ka tema meel läks haledaks. Tal tuli meelde, et tema just samasugune härg oli olnud, just niisamasugune! Ta mälestas wäga selgesti: samasugune punakastõmmu karw, samasugune pea ilma sarwededeta, samad poollontkõrwad ja isegi samad hallikad silmad! Ta pani imeks, kuidas unes oma enese silmi wõib näha! —

Korraga hakkas tal hale meel härjast. Ta tundis nagu kaswataks ta härga selleks, et temast hulka raha saada; sellebäbi hõlpsam oma waewast lahti peaseda ja rikkaks saada, — niisuguseid härgi ikka rohkem ja rohkem kaswatada. Ta tundis, et tema see luupainaja ise oligi, kes härja seljas lamas!

Wasikas oli Eewa sõrme õige sügawalt suhu tõmbanud, ajas selja nõgusse, liputas sabaga, — ja Jaanile paistis, nagu oleks tema pisukest wasikat wajutanud, ja nagu oleks wasikas walu pärast saba liigutanud!

Jaanil oli kahju loomast, ja see ühendas teda loomaga. Ta tundis, et loom tema saatust tahab kergitada aidata, et ta tema pärast kannatab ja

et ta pikkisilmi ootab jumalalaste au ilmumist nagu tema isegi.

Kui Eewa ikka weel pehmelt „Punu, Punukene!“ lausus, sosistas Jaan ka tasa: „Punu, Punukene!“ ja läks. Eewal oli hea meel, et Jaan tema kasulapsega nii õrnalt oli rääkinud, ja ta tundis sellest tulewikule suurt kergitust!

* *

*

Missugune taluinimene eestlane ei peaks loomi armastama, iseäranis weel lehmi ja hobuseid?! — Hakka pisukesest karjapoisikesest peale ja lõpeta wiimase wana inimesega majas, — loomi armastawad nad kõik. On küll mõni kuri inimene ka taluinimeste seast, kes loomi piinab, hobuseid peksab, pähä wirutab, aga niisuguseid põlatakse teistest wäga.

Pange tähele, kuidas ema pisukese poisi wõi tüdruku karja saadab, kuidas temale pisukese witsaraokese kätte annab ja kuidas ta ise eeskujuks muidu leheliste oksaga Mustikut wõi Päitsikut ajab enam sõnadega: „Wiss, wiss, kas näe, kas lähed, wiss metsa!“ kui witsa oksaga.

Jah, taluinimene eestlane armastab tõesti loomi; ta kaswab nende külge elu ja südamega. Ta ei põlga neid sugugi, isegi külmal ajal toob oma lamba tuppa sooja. — Ta tooks suuremadgi loomad sinna, aga ega need kõik ei mahu! Ja siis

üteldakse: eestlane on must, elab loomadega ühes!
— Ah, et kõik inimesed nii mustad oleksid, et nad oma wendadest, kes on nende pärast külmas ja näljas, hädas ja wiletsuses, waesuses ja haiguses — ja kes juba ammu pikkisilmi jumalalaste au ilmumist ootawad, umbes niigi palju lugu peaksid, kui eestlased oma loomadest: — neid tuppa sooja wõtaksid, neid eneste sarnaseks peaksid! — Oh oleks nii ropp terwe maailm!

Mida rohkem päike kewade poole weeres, ja lume weena jõgedes weerema ajas, seda enam tõusis ka armastus peremehe Jaani ja perenaise Eewa südames Punukese wastu. Wana Kadri üksinda waatas teise peale natukene pahase näoga, aga riidu küll nende wahel enam ei olnud.

Lihawõtte pühade järel pidi perenaine pisut tuppa jääma: kewadised kured ei olnud üksi üle Kirjukannu toa lendanud, — üks wigurimees oli käinud päris toas ja kinkinud Eewale kuueaastase ootamise järele pisukese pojakese.

Wanal Jaanil oli nõnda hea meel, et ta esimesel õhtul laskis omale tuua pooltoopi päriswiina, naisele aga pudeli täie punast kirssi, mida, iseenesest mõista, mustikatest ja pihelgatest walmistatakse, mis aga uhkuse pärast niisama k i r s i n i m e kannab, nagu mõni meie mees i n i m e s e n i m e. Oli küll kaup 75 kopikut maksma tulnud, aga mis wana Jaan sinna wõis parata: tä tähtis ise ka kord rõõmus olla; ja küla titepudru toojad

naised tahtsid ju ka midagi tipsuks saada. Jaan oli nõnda rõõmus, et selle suure rahakulu peale sugugi ei waatanud, „Ah, maksku, mis maksab, aga rõõmus peab kord olema." Ja Jaan oli ka rõõmus: ta tipsutas ja tipsutas. Silmad läksid ikka enam hallimaks, ise hakkas urisema ja laulma. „Ena, meie Jaan ka kord jälle rõõmus!" naeris Eewa. — „Jaan, kas sa oma poega ei tulegi waatama?"

Ja Jaan julges tahakambri minna! Eewa ulatas pisukese punase näoga nüri ninaga poisikaika, kes oli mähkmesse mähitud, Jaani kätte ja küsis: „Noh, kelle nägu?"

Jaan waatas ja waatas ja pistis naerma.

Wana Tiiu, Eewa ema, wahtis hea meelega kõrwalt ja osatas: „Eks ikka Jaani nägu!"

Jaan waatas, muigutas mokkadega ikka edasi, ta oli wäga liigutatud.

Korraga hakkas ta pisukest poisi-kaigast enese käes ülesse ja alla upitama, öötsutama. Iga öötsu juures ajas poiss silmad suuremaks, ja Jaan ujus rõõmus. Siis surus ta oma suurte mustade, kortsus kätega poisi rindade wastu ja ütles: „Kaswa, kaswa kangemaksi; sirgu, sirgu suuremaksi! — Waata, kui sui tuleb, siis lähme wälja; siis Juku — (see nimi tuli tal üsna kogemata üle huulte) läheb õue waatama, mis mood ja määd teewad ja..."

Ta tahtis edaſi fantaſeerida, kui Eewa järsku küſis:

„Aga Jaan, kas ſa waatad ka järel, mis Kadri Punule annab? Kui ta enam nõnda palju piima ei anna, ſiis waata ſa järel!“

Jaan nagu ei pannudgi ſeda tähele; jaatas ja rääkis edaſi: „Ja — ja, ſiis lähme ja waatame, mis Punu teeb, piſukene Punu!“ kus juures ta iſe Punu moodi mürama hakkas.

Järsku jäi ta aga wait, andis lapſe ära ja läks rehetuppa, kus ta lõuka otſa maha istus ja mõtlema jäi. Talle tuli järsku endine unenägu meelde, poja tulewik meelde. Mis pidi pojaſt ſaama? Mis wõis ta pojale anda? Miks oli poeg talle ſündinud? Ta ſilmi mattis pimedus, rindu wajutas jällegi luupainaja ja kuidagi ei ſaanud ta mingile otſuſele.

Jaan hakkas üsna iſeeneſes oma poega piſukeſe waſikaga wõrdlema. Poeg piſukene, niiſama rumal, niiſama armetu! Aga nad kaswawad; Juku kaswab, härg kaswab...... Härja müün ära, — Juku?!.... Juku hakkab peremeheks?“ Jaan naeris. „Jälle Kirjukannu kohta ümber tustima, et ainult kõhtu täita!.... Ja muud midagi?“

„Muud midagi?“ küſis ta eneſe käeſt.

„Mitte midagi muud!“ wastas ta iſeeneſele.

„Ei,“ — ohkas ta ſiis, „härg on enam! Härg ſünnib, tal on rohutükk Jumala käeſt walmis kaswanud, aga minu Jukul ei ole rohtu, ei mi-

dagi! Ja tüki rohtu, mis ta saab, selle eest müüb oma naha weel odawam kui Punu!" Ta wõttis wiinapudeli ja paari lõnksuga tühendas selle. Weel tukkus ta, siis wajus ikka enam ja enam külje peale, ikka enam küljeli, kuni norinal lõuka otsa magama jäi.

„Ena, Jaan jäänud magama!" ütles rõõmsalt wana Tiiu.

„Ta on ju nõnda rõõmus poja pärast!" wastas Eewa, ja taewalik rõõm paistis silmist.

* *

*

Eestlane armastab looma ja ka loodust! Seda ta teeb, sellega on ta harjunud. On warrud, pidud wõi mõni muu koosolek talumajas, siis käiwad ja käiakse ikka wilja, loomi waatamas.

Seda tehti ka „Juku", Jaani poja Juku warrude ajal.

Lumi oli läinud, põld parajasti paljas, rukkiorased wäljas! Mindi oraseid waatama.

Aga siit puudus tükk, sealt teine; siin oli wesi wöörsil käinud, seal külm kärpinud, ang ära hautanud. Oli waatajate seas mitmesuguseid mehi, küll päriskoha omanikka, moonakaid, rentnikka, poolteramehi; kõikide otsus oli: rukkid on kehwad.

Jaan hakkas seletama, et paremini ei saa!

„Pagan, mis seal siis wiga on, et paremini ei saa!" kinnitas üks kohaomanikkudest, „wõta kraa-

wid sisse, aja kiwid wälja, muretse head sahad, äkked — wot, kui läheb!" Sellega olid waidlejad kahte jakku langenud. Kohaomanikud arwasid, et saab, rentnikud, et ei saa.

„Issand Jumal," seletas üks, kes ise rentnik oli, „ei saa, ja ei saa! Minu maks on nõnda suur, et ma kohast enam ei korja, kui et kõht täis. Teen ma koha paremaks, — ei," kjnnisas ta kõwasti, „kellele? Seal on Rohussaare Andres! Mitmes koht on tal praegu käes?" —

„Kolmas!"

„Neljas!"

„Kolmas, neljas," kinnitasid teised läbisegamini.

„No waata," kõneles esimene edasi. „Asutas ühe koha, tuli wõõras, ostis ära; asutas teise — jälle ära; asutas kolmanda — seesama lugu! Kurat," wandus ta, „ei tea, millal ma ilma jõuan soojaks kütta. Pole muud, kui pista plehku, mine Samaarasse!"

„Ja seal sind inglid ootawad!" pilkas teine kõrwalt.

„Ehk on parem?" arwas esimene.

„Pole, pole sugugi, — teadis jälle teine. „Kus hea on, see on kroonu wallas, seal müüb kroonu paraja hinna eest kohad ära ja kõik on hea!"

„No waata, siis maksab tööd teha!" ütles peremees Jaan ise!

Siis rääkis jälle keegi, et kroonu pidada warsti niisuguse seaduse tegema, et kõik peawad paraja hinna eest maad ära müüma.

„Seda ei ole!“ kinnitas esimene peremees. „Mina müün oma kuue nii kallist, kui aga saan!“

Meeste jutt lõppes õige kurwalt. Ei midagi paremat saadud kätte.

Põllu pealt mindi karjaaeda. Waadati ka uut mõisawasikat.

„Pole suurem asi!“ kähwas jälle endine kohaomanik. See oli Jaanil walus kuulda. Siit lootis ta ometi kiitust saada.

„Pole wasikal wiga midagi!“ andis Jaan wastuseks, „wana'ks ta siis on?“

Peremees ei kuulnud sellest aga midagi.

„Hoiab na kössi,“ seletas ta edasi, „sellel on wist mõni wiga!“

Ja ligemalt waadates ütles ta:

„Hee, tal ju täid seljas!“

Teised astusid ligemale ja kinnitasid sedasama.

„Kuule, kuidas teie teda joodate, rokkaga wist juba?“ küsis uuesti päris-peremees.

Jaan kutsus Kadri wälja otsust andma.

„Wasikal on täid seljas?“ küsis Jaan.

Kadri astus ligimale ja waatas hoolega.

„Ah teie kurjad inimesed,“ hüüdis ta, „need ju selga pandud“ — ja hakkas siis harutama, kes selle tembu wõis teinud olla.

Tema sööta teda küll ilusasti, anda nõnda palju, kui ta ise aga tahab.

„Rokka wõi piima?“ küsis Jaan.

„Noh, kes talle siis piima wõib anda,“ rääkis Kadri, „eks annan rokka ja panen piima peale! — Sa Issand ja Jumal, rokk ikka seesamane, mis isegi sööd! See nüüd söömast, päris peale pandud täid, kurjast silmast!“

„Miks sa siis piima ei anna?“ päris Jaan uuesti. „Iba ise käskis puhast piima anda.“

„Iba ka kedagi!“ hakkas Kadri korutama. „Kas ma siis warru-wõi pidin ostma! Paljuks sul omal raha on? Jooda piim „sakslase“ nahka, (sakslaseks kutsus Kadri wasikat) ei tea, mis sa ise sööd, mis sa sea põrsastele annad? Teie tahate koha kohe pankrotti teha!“ Ja nõnda läks edasi.

Wiimaks hakkas Kadri nutma, luges kõik oma headteod koha kasuks ülesse ja lubas homme päew ära minna, kui temaga sedawiisi ümber käidakse. „Kas seda weel tarwis, et ühe wasika pärast mina, wana inimene, terwe kihelkonna ees teotatud pean saama?“ lõpetas Kadri.

Wasikas oli selle wahe sees külje wastu seina ajanud ja waewles ning ogas.

Waene punukene! Täid seljas, et koht sind toita ei jõua! Waene Punukene! —

* *

*

Pärast warrusid hakkas perenaisel Punu toherdamine peale. Juba siis oli mõni naine Eewat õpetanud: koort ja püssirohtu, kaeluwarre wett, lahja seebikiwi libeda, ja wiimaks weel lambiehk „põletse-eli" peale panna.

Eewa pani aga põletse-eli peale, — ja mõne päewa pärast langesid söödikud maha. Perenaisel oli ütlemata hea meel, isegi Kadri rõõmustas, et pealepandud nuhtlusest nõnda hõlpsasti lahti sai! Üks oli aga siisgi wiga: wasika ilus, punakastõmmu karw kadus ühes loomakestega.

Terwe suwe otsa põdes loom weel haiguse järgi, aga sügiseks oli ta juba ilus härjawärsikene. Arstimise — ja kõige selle hoolekandmise läbi kaswas aga Punukene Eewale ikka enam ja enam südame külge. Ja teisel kewadel, kui pisukene Jukukene juba käis, ja karjapoiss Jukule alati oma libedat Punu näitas, siis tõusis Eewa süda. Ta tööd oli looma kallal taewas õnnistanud.

Kolmandal kewadel, kui Punu juba „luike lüües", nagu karjapoiss nimetas, s. o. möirates laudast wälja hüppas, ehk jälle joru ajades waikse sammuga, täie kõhuga õhtul koju tuli, ja kui siis pisukene Juku ütles: „Ema, kuule, kui Punu laulab!" siis oli Eewal, nagu oleks ta mõnes muus maailmas. Nii hea meel oli tal.

Ja kui sellel sügisel rendimaksmise ajal jälle pisuke puudus kätte tuli ja Jaan ütles: „Iba, mo wõtan weel tänudi sinu rahast kümme rubla ära,"

siis ohkas Eewa: „Wõta aga peale, küll tulewal aastal Punu tagasi maksab!" — ja sinna juurde lisas ta: „Noh, Jaan, kas toon tulewal kewadel weel mõisast wasika?"

„Eks oma wasikas ole ju ka juba Punu poeg, aga sa wõiks ju küll ikka tuua, Punu on ilus loom!"

Oh kui hea meel oli Eewal!

Ja see tulewa aasta jõudisgi. Punu oli oma $3\frac{1}{2}$ aastat wana, ja sellepärast pidi ta oma naha turule wiima. Laat oli sügisel. Weel toitis Eewa Punu oma pihust, ja laadale minnes oli härg nagu pall: ilus ja pikk, nõnda pikk, et Jaan wahel naerdes arwas: „Punule sünniks üks paar jalgu weel keskpaika alla panna."

Laadahommikul mindi Punuga warakult teele. Punnis teine küll esiotsa wastu, aga läks ometi wankri taga sarwist kinni seotud! Ei peasenud kuhugile! Karjapoiss andis witsa takka järele!

Kõrgel koorma otsas istus Jaan Eewaga. Jaanil oli suur kuub seljas, kindad käes: eestlane ajab juba wara sügisel omale need pihku. Waikselt istusid nad koorma otsas ega lausunud teineteisele sõnagi. Eewa mõtles: „Peaks head hinda saama!" Jaanil olid aga koguni teised mõtted. Temale näis täna see wäga imelik olewat, kuidas Punu wiidi, ja kuidas Punu läks. „Nii see elu on!" wõrdles Jaan. „Sarwist oled sa kinni, peremees ja perenaine istuwad wankris ja weawad, ja karjane, ku-

wetanud, pika tühja kuue sees, pastlad jalas ja pikk wits pihus, just kui nälg, — takka järel, ja lööb kord tasem, kord kõwem, kui sa järele ei taha minna. Mis kena pilt! Ja sina ise, see härg Punu, muud kui mine, ja nälg ajab takka!"

Ta nägi waimus, kuidas ta siis Punuga ümber käiks, kui see ei läheks! Ei tea, kes looma peale halastaks!

„Tappa! karjane, anna walu!" Ja karjane, nälg, annab walu!

Tal hakkas enese üle nii halb meel, et ta laadaleminekut kahjatses.

Nad jõudsid suurele maanteele.

Oh seda kellakõlinat, oh seda liikumist! — Waata aga, et alla ei jää! Jaanil oli tegemist, et ilusasti hobust saaks juhtida.

„Hei, külamees, mis härja eest tahad?" käis korraga kiunuw hääl Jaani kõrwalt. Talu-poja-püüdja oli tee peal wastas.

„80 rubla," wastas Jaan rahulikult.

„He—heeh—heee!" naeris teeäärne, „kas sa hull oled?"

Jaan sõitis edasi.

„60 rubla!" pakkus tee-äärne.

„80!"

„65!" hüüdis lihunik.

„80!"

„70 rubla,“ karjus see järel jookstes. „wõta raha, kas sa hull oled? 70 rubla! Hee — wanamees! Pea, pea! 70 rubla!“ Jaan laskis edasi.

„75! kuule, siga, pea paigal!“

Jaan ei pannud tähelegi.

„90 rubla!“ kisendas lihunik ja pistis siis suure häälega naerma.

„Anna ära!“ sosistas Eewa.

„Kuule nüüd juttu, see narrib muidu,“ wastas Jaan.

Jõueti laadale. — Siin alles algas päriskaup. Küll paksu ihuga ja jämeda ninaga, küll õhukese keha ja pika ninaga, küll roheliste mütsidega, küll kaapkübaratega mehed, küll naised käisid, põimisid wankrite wahelt läbi ja walisid loomi.

„Kas „Punane“ müüa?“ oli harilik küsimine ja kui wastus „müüa,“ — siis algas kaup.

80 tahtis Jaan. Mõni pakkus 75, mõni 70, mõni koguni 60 rubla.

Üks pika kaswuga noorherra käis mitu korda. Tema oligi see, kes 75 pakkus.

„Kuule mees?“ ütles ta jälle wankri ligi tulles, „ole ometi mõistlik ja anna ära!“

„Ei wõi, herrad!“

„Miks?“

„Waadake, rent on kallis, ei saa kuidagi wälja,“ algas Eewa, „just härjast peab pooleaastane rent wälja tulema!“ Ja siis hakkas ta lugema, kuhu kõik raha ei tule anda: kirikule,

koolile, wallale, — sepale ja rätsepale — igalepoole; wili ei maksa midagi, hirmus waene lugu!

Selle aja oli herra Punu igaltpoolt hoolega nagu hea tohter haige kõik järel katsunud, isegi saba läbi pihu lasknud.

„76 rubla, ja see on wiimane!“ ütles herra tõsiselt.

„Ehk lubab herra juurde?“ küsis Eewa paludes.

Herra silmad läikisid.

„Kuule wanamees, kas sa sant oled?“ ütles ta wihaselt, „ma olen sulle juba rubla rohkem maksnud! Kas tahad? Seda hinda sa ei saa enam! Solche dummen Menschen, diese Bauern,“ lisas ta habemesse.

Jaan mõtles. Eewal tuli kahju oma härjast.

„No ütle ruttu!“ kähwas herra, „mul on aega wähe!“ Ta ootas pisut.

„Ehk herra paneb sabaraha peale?“ palus Eewa.

„Mis sa siis ise maksad?“ küsis herra korraga, pööris ümber ja läks, mis ta saksakeeles rääkis, ei kuulnud wankrisistujad.

Seal pööris ta aga korraga ümber ja ilusat härga nähes küsis ta wihaselt: „76 rubla?“

„Olgu!“ hüüdis Jaan.

Eewal pidi wesi silmi tulema. Ta waatas hoolega herrat, kes nii ihnus wõis olla! Paremal palel oli tal arm ja paremal silmakulmul must

soolatüügas. „Mis see sul nüüd on 80 täis panna?" mõtles Eewa, ütelda ei tohtinud ta midagi, et kurja herrat mitte pahandada. Herra lõikas aga kõwerate otsadega kääridega härja seljale L ja XXXV, mida ei Jaan ega Eewa ei mõistnud.

Iga käärirõnksuga läks Eewa süda haledamaks. Talle tuli härja kaswatus meelde.

„Kas elu peale?" julges Eewa küsida.

„Saab nuumatud ja tapetud!" wastas herra põlgawalt.

Eewa ohkas.

Ja kui Punu lahti wõeti, ja Jaan karjasega minema läks, siis astus Eewa koorma otsast maha, silis oma härga ja pööris silmad teisale.

„Siis Punu läks!" ohkas ta, ja alumine huul läks pisut kõwerasse.

Eewal oli wäga kahju.

Koju minnes oli Jaan joobnud.

„Kus Punu jäi?" küsis Juku kodus.

„Punu wiis herra ära!"

„Omale?" küsis Juku ja tegi ka kõwerad mokad.

„Ära nuta, ära nuta!" trööstis ema, „meie saime ju raha!" — ja ema andis Jukule kompwekki.

„Raha, raha!" poolis Juku, „meie ilusa Punu raha sai!"

Eewal oli weel enam kahju!

* *

*

Teise päewa hommikul läks Jaan mõisa renti maksma. Nii oli säetud, et peremehed kohe wärske rahaga renti wõisid maksta. Ühes oli see ka teine laadapäew, kus peremehed siis liiku wõisid wõtta. Herra sai oma, kõrts oma.

Hilja õhtul tuli Jaan koju ja oli kaunis purjus. Wihaselt põrutas ta kohe sisseastumise järel:

„Iba, too süüa! Kurat, wõtku sind ja su härga!"

„Ole ikka mõistlikum!" noomis Eewa, „täditütar Mariia tuli ka siia!"

„Kas ta lahti on?"

„Ei ole!"

„Wõi tuli ta waatama, kui suured härjad meil?"

„Tere ka, Jaan!" hüüdis mõisa toatüdruk, Eewa täditütar Mariia, ette astudes.

„Tere!"

„Waata ikka, mis ilusad asjad Mariia Jukule tõi!" naeris Eewa. „Juku, tule siia!"

Juku tuli kambrist püssi ja pasunatega wälja.

Jaan waatas ja sülitas.

„Mis sul wiga on?" päris Eewa.

„Mis mul wiga on?" õiendas Jaan. „Herra ütles: Noh, Jaan, tulewal aastal on wiimane selle kontrahi aeg, siis teeme uued!"

„Küll kuluks uued teha," arwasin mina, „küll kuluks renti pisemaks panna, ei saa wälja!"

„Aga sul on ilusad härjad müüa!“ wastas herra, „ma kuulsin, sa oled oma härja eest 76 rubla saanud! Sa kaswata kaks, kolm härga!“ — Kurat, mu süda kukkus täis. „Mina kaswatan, ja sina?.. aga ma ei lausunud midagi.“

„Siis lähen ära!“ wastasin ma. „Ehk härrad jätawad maha!“

„Ei, ei, seda ei ole,“ rääkis herra, „ajad on wäga kasinad, ei tule läbi!“

„See on nüüd sinu tegu,“ rääkis Jaan Eewale. „see on su härjajaht. Jumal teab, kui kõrgeks nüüd rent läheb? Ikka suurtsõugu, suurtsõugu, maksa nüüd!“

Jaani meel oli pahane.

Nüüd hakkas Mariia ka rääkima, kuidas nende herrased elawad, kui kokkuhoidlikud nad on, kuhugile kopikut muidu ei anna!

„Praegu perega,“ rääkis Mariia, „oh sa Jumal kui kokkuhoidlikud! Räimed, kõik saawad loetud, leib ka loetud. Iga hing saab söögiks ühe räime, päewa peale 3 naela leiba!“

„Mis sellest räimest saab?“ naeris Eewa.

„Mis tast saab?“ kinnitas Mariia sekka. „Eks hiljuti oli weider nali. Tuli uus pesutüdruk, wa Tamme Anu tütar Kadri. On sel aga ka lõuad peas! Tema ütleb peremamselile, et ütelgu see prouale: „Temale ühest räimest kedagi ei saa!“ See räägib. Proua laseb küsida: „Kui palju Kadri tahab?“ Kadri ütleb: „Wiis tükki!“ Proua paneb

käed kokku; annab, aga läheb ise peremamseliga waatama, kuhu pesutüdruk need wiis räime paneb? Kadri sööb nende silme all kõik need 5 kalakest ära, joob toobi taari takka otsa ja ütleb: „Noh, nüüd ikka sai teinepoole kõhusoppi!"

Proua laseb peremamselit ümber panna, mis Kadri rääkis, siis saab wihaseks ja läheb.

Kadri lasti aga warsti lahti, proua ütelnud: „Niisugune wõib mõisa waeseks süüa!"

Eewa hakkas suure häälega naerma.

Jaan aga tõmbas wiinapudeli taskust ja pakkus Mariiale. See kärsutas mokki — ei tahtnud!

„Mis sa nüüd temale pakud, eks ta mõisas küll ei saa!" arwas Eewa.

„Oh, ei saa!" wastas Mariia, „olgu siis arukorral, nagu eila õhtul, kus onupoeg herral külas oli, ja ka teisi saksu palju. Siis saab!"

„Kas siis teil pidu oli?" küsis Eewa.

„Ei just pidu, aga külalised," wastas Mariia ja hakkas siis kõike kirjeldama, kuidas nad sööwad ja joowad.

„Mis nad siis joowad?" päris Eewa.

„Joodawat weini! Õige magus!"

„Sihukene, nagu kirsiwiin!" arwas Eewa.

„Kirsiwiin!" naeris Mariia. „Sihukest wiina, mille pudel 6 ehk 7 rubla maksab!"

Eewa kohkus.

„Mis sa ütlesid?" küsis ta.

„Niisugust wiina, mis kuus, seitse rubla pudel maksab!"

„Oh ja Jumal! Ja kui palju siis sihukesi ära juuakse?"

„Kümnete kaupa!" arwas Mariia.

Nüüd hakkas aga Mariia alles rääkima, mis ta teadis, kuidas kaarta mängitakse ja kuidas eila õhtul üks noorherra, nende herraste onupoeg, pikk ilus mees, arm pale peal (saanud tudendi põlwes mõõgaga lüüa) eila õhtul 800 rubla raha ära mänginud.

Eewa pidi kiljatama!

Jaan rüüpas wiina!

„Kas sellel herral mitte parema silma peal must soolatüügas ei olnud?" küsis Eewa.

„Jah!" wastas Mariia.

„Oh sa suur Jumal! — Ja meie Punu!.."

Pisukene Juku kuulis Punu nime ja ütles: „Meie ilusa Punu raha sai!"

Jaan rüüpas wiina ja sülitas...

Kõikide jutt oli otsas.

Eewa käis ümber, muretses süüa ja mõtles: „Meie Punu, meie Punu!" Pisukene Juku oli Punu jälle wist meelde tuletanud. Talle tulid kõik need päewad meelde, kuidas ta teda oli kaswatanud ja nüüd nii pisukese raha eest ära annud, ajad olid ju waesed!

Jaan ſõi wähe, ta jõi rohkem ja heitis wiimaks pikali lawa peale, jalgu jälle wastu ahju toetades.

Ta pea oli purjus. Ikka ſeiſis tal lugu rendiga meeles. — See äraneetud Punu! Ta ſilmad wajuſid; pea käis ümber! Ta nägi eneſe mõiſas olewat; herra ajas wälja, ſeſt ta oli joobnud! Jaan läks. Seal oli ta korraga Eedeni aias, kus talle öeldi: „Harige maad ja ſaatke eneste alla!" Ta läks, wõttis labida; ſeal oli aga teine ees ja ütles: „See on minu, ära ſiia puutu!" Ta läks teinepoole, — ſeal ſamane lugu. Wiimaks nägi kõik maa waiu täis olewat: ei pääſenud kuhugile! Hakkas jooksma. Jookſeb, jookſeb, — korraga peetakſe kinni ja üks ütleb: „Kuhu ſa, härg, jookſed!" Wõetakſe kinni ja wiiakſe laadale: Eewa istub wankris, karjane ajab järele, — ei pääſe kuhugile. Korraga tuleb lihunik ja hakkab teda lõikama: lõikab ja lõikab, ikka ſügawamale, ikka ſügawamale. Jaan tunneb hirmuſt walu, ta hakkab karjuma: „O—o—o—!"

„Mis ſa lõugad!" hüüab korraga Eewa ja raputab üleſſe. „Wiſt jälle luupainaja!"

Pead wäristades, wihaſelt tõuſeb Jaan.

„Mis ſul wiga?" küſib Eewa.

„Mind müüdi härja pähä ära!"

„Oh sa Jumal!" ohkab Eewa, „mis sa kõik kokku ei soni! On ometi hea, et see ilmsi ei sündinud!" püüab naine naljatada.

„Jah, eks ta ole," wastab Jaan.

„Niisugune on ühe härja elulugu!"

Ta tikkus lawa pealt maha.

* * *

Jah, eks see ole küll hea, et niisugused halwad asjad ilmsi ei sünni ja et sarnased sandid lood üksnes härgadega juhtuwad, nagu sellest härja eluloost wõis näha.

(Jaagupi päewal 1898.)